

Fakta om Vikingatiden

Lag och rätt på vikingatiden och tidig medeltid

Andra häften i serien behandlar:

1. Vikingatida mynt
2. Vikingatida mått & vikt
3. Lag och rätt på vikingatiden
4. Vikingatida handel
5. De första danska och skånska städerna
6. Resor och transporter under vikingatid och tidig medeltid
7. Vikingatida idrott, lek och dans
8. Kungamakt, hövdingar och ting
9. Tempel, offerlundar och kärr
10. Fria män under vikingatiden
11. Fria kvinnor under vikingatiden
12. Barn under vikingatiden
13. Bryten och trälar under vikingatiden
14. De äldsta källorna om Skåne
15. Dansk och skånsk järnålder-keltiska kontakter
16. Järnålderns och vikingatidens guld- och silverskatter
17. Romare och germaner
18. Kristnandet av Skandinavien
19. Skånsk drama; Erik Ejegod till slaget vid Foteviken

Lag och rätt på vikingatiden och tidig medeltid

GERMANERNAS STRAFF UNDER JÄRNÅLDERN 100 E.KR.

KAPITEL 7

”Men varken att straffa till livet eller att fångsla, icke ens att ådöma prygel är tillåtet för några andra än prästerna, icke som ett slags straff eller på anförarens order utan liksom på den guds befallning, som de tro vara med i kampen.”

Författare: Karl-Fredrik Wasén

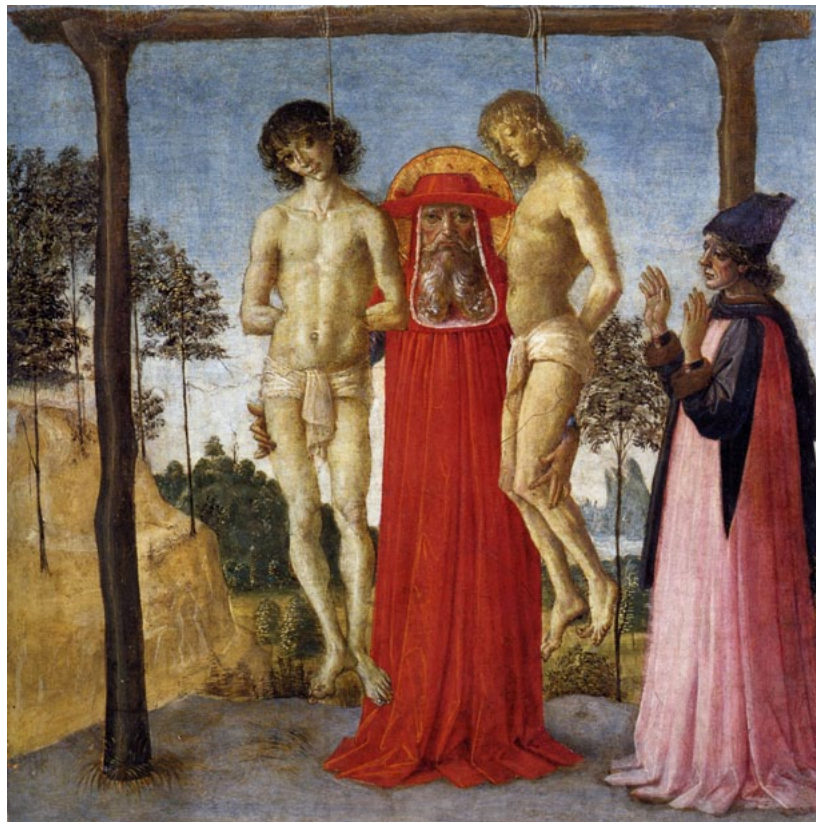
Grafisk form & produktion: Danny Bengtsson

© Bilder sidor: 1, 2, 3, 6, 8, 10, 14, 15 och 16 Fotevikens Museums Bildarkiv

© Fotevikens Museum 2011

KAPITEL 12

”Inför folkförsamlingen får man även anklaga och anhängiggöra processer i livssaker. Man tillämpar olika straff alltefter förbrytelsens beskaffenhet. Förrädare och överlöpare hänger man i träd; dem som visat feghet och som undandragit sig krigstjänst och dem som vanärat sin kropp dränker man i något gytjtigt träsk, med ett flätverk (ris) lagt ovanpå. Olikheten i straff syftar därpå att brott böra visas fram under bestraffningen men skändligheter (nesliga handlingar) gömmas undan. Men även för mindre förseelser bestämmes straffet efter deras mått. De som blivit överbevisade dömas att böta med ett

Avrättning genom hängning. Målning av Pietro Perugino.

antal hästar och nötkreatur. En del av böterna betalas till konungen eller samhället, en del till målsäganden själv eller hans släktingar. På samma församlingar utväljas också de hövdingar, som skipa rätt i bygdelag och byar; var och en har vid sin sida hundra bland folket uttagna följeslagare, på en gång som ett råd och till stärkande av sin myndighet.”

Tacitus Germania kap 7 och 12 (i Per Persons översättning).

”Da (danske kung) Harald (Hen, 1074-1080) havde faaet sin Kongemagt i hænde, gjorde han sig megen Umage for at følge sit Folks ønsker ved ikke blot at udvælge de love og Retsbestemmelser, som det ønskede, men han stræbte ogsaa efter, at de Regler, som Folket havde udpeget, skulde overholdes for Eftertiden gennem Hans Kongelige Myndighed.

Derfor har ogsaa danerne lige til i Dag af de valgte eller udpegede Konger forlangt de af Kong Harald (Hen) stadfæstede Love og priser (kung) Harald (Hen) som Fredens og den offentlige Friheds fader paa grund av de Love han udsendte.”

I Ur: Ælnoths Krönika, översättning Erling Albrechtsen, Odense 1984.

VIKINGATIDENS STRAFF

”En landflygtig der blev en fjende af sit eget fædreland [patria sua] og bar skjold mod sine landsmænd [cives], måtte bøde med liv og ejendom. [...] Hvis en dansker [Danus] blev dræbt af en udlænding [alienigena], skulle to udlændinge [extranei] bøde med livet for hans død.”

Saxo Grammaticus

Gest.D. V.5.5f. - Overs. P. Zeeberg Saxos Danmarkshistorie. Viborg 2000 / lat. udg. J. Olrik et al. Saxonis Gesta Danorum, Kbh. 1931.

”Danerne har meget både i deres love og skikke, som strider mod ret og billighed; men det har ikke forekommet mig formålstjenligt at omtale andet deraf end det, at kvinderne straks bliver solgt, hvis de har bedrevet utugt; men hvis mændene bliver anklaget for

majestætsforbrydelse eller grebet i en anden forbrydelse, vil de hellere halshugges end piskes. Der findes der ikke nogen anden straf end økse og trældom, og selv når en er domsfældt, gælder det for en hæder at være glad; thi tårer, klage og de andre angerstegn, som vi regner for gavnlige, afskyr danerne i den grad, at det ikke engang er nogen tilladt at græde for sine synder eller for sine kære afdøde.”

Af afsnit i De Hamburgske Ærkebispers Historie og Nordens Beskrivelse, ca. 1075, overs. af Carsten L. Henrichsen, 1930. Genoptr. DIH Kildebind s. 123.

Som eftergift åt Harald lät kung Niels tillfångata de tyskar som hjälpt Erik att tillverka katapulterna, och Harald lät skära näsorna av dem. Saxo berättar:

”En av den sagde, da han saa att de sarre Kniven for Ansigtet af ham, at han burde de skaane, för han förstod sig paa Løsten(”textläsning) Harald troede, at han var en lærer Mand, bad Bødelen holde inde, tog Manden med til Bords og opfordrede ham til, som Søed er, at løse Bordbøn, men Fangen svarede at det var Skomagerløsten og og ikke den hellige Løest(den heliga textläsningen) han förstod sig paa. Harald morede sig over Mandens Snildhed og belønne den ved at lade ham slippe for Straf.”

Saxo bog XIII i Winkel Horns översättning.

Här en lagparagraf om fredlöshet, på livstid eller, vid mindre allvarliga brott, för tre år:

”Alltid når en man gjør nidingsdrap, skal han fare utlæg og uhellig (ha) forbrutt hver penning av godset sit, i land og løsøre, og aldrig kommet i landet, verken med konge eller jarl”

Gulatinglagen sidan 178 Norge.

Det förelåg enligt många forskares mening inte någon direkt kontinuitet mellan det förkristna rättsystemet och landskapslagarna från 1200-talet. Visst innehåller de gamla rättsliga sedvänjor, men när det gäller redigering och utformning är de nyskapelser med förebild från kontinentala rättsböcker exempelvis rättsskolan i Bologna från 1000-talet, genomsyrade av den kristna ideologin.

Några isländska sagor berättar:

”Så blev Gisl satt i en järnboja som kung Harald Sigurdarson lät smida och som ännu ingen brutit sig lös från. Han satt nere i en jordkula, som vaktades av en kvinna.”

GISL ILLUGASONS SAGA Sidan 283.

”Han skulle bli satt i mörkstuga i ett fångtorn och där avbida sin död ifall ingen friköpte honom med pengar.”

GRETTE DEN STARKES SAGA Sidan 318.

”Det är också sagt, att när kung Sigurd befann sig i Bergen, då var det några lekare i byn, och en av dem hette Jarlmann. Denne Jarlmann tog en killing och åt den på en fredag, och kungen ville straffa honom samt grep honom att piskas. Men när Einar kom dit, sade han:

Hårt vill ni nu fara fram med vår vän Jarlmann.

Kungen sade:

Du skall få råda i det här. Du skall dikta en visa, och så länge du sätter samman visan, skall han slita spö.”

EINAR SKULASONS SAGA Sidan 285

Forsaringen (bilden ovan) från Högs kyrka i Hälsingland har följande ingraverade text, enligt Aslak Liestöl från 800-talet:

”En ox och två öre (i böter) till stav för att återställa vi i gillt skick första gången; två oxar fyra öre andra gången, men för tredje gången fyra oxar och fyra öre; och all egendom i kvarstad om han inte rättar sig.

Det som folket äger kräva enligt landets lag, det bliva stadgat och stadfast. Men de gjorde detta; Anund i Tästa och Ofeg i Hjørsta, Vibjörn ristade.”

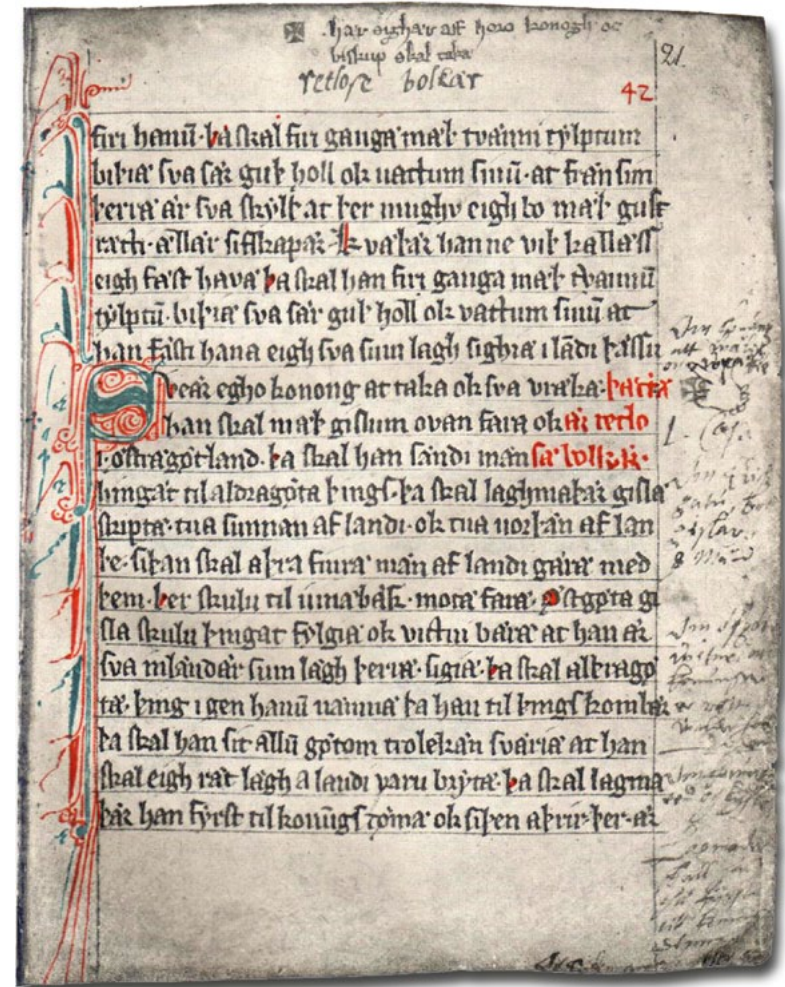
Tidigare hade Bugge 1877 tolkat dateringen till 1100-talet. Den tidigareläggningen av dateringen 1979 berodde på omtolkning av en runa.

På vikingatiden fick ingen mark säljas eller ges bort utan släktgruppens godkännande.

Kyrkan införde efter kristnandet individuell äganderätt som även

innefattade juridiska personer. Den var baserad på den romerska rätten, men fick anpassas till det skandinaviska samhället. Dess sedvänjor medförde att kyrkan kunde ta emot donationer, gåvor och traktamenten.

Den äldre Västgötalagen var enligt översättaren Nat Beckman

Äldre Västgötalagens ”Rättlösabalk” i handskriften B 59. Vid det målade S:et börjar texten “Svearna äga taga konung och likaså vråka...”

inte en sammanhängande formulerad text man lärde utantill, utan en samling sedvänjor man kände till.

De rättsregler som skrevs ner i landskapslagarna hade rimligen inslag av en tidigare rättsordning, men enligt arkeologen Carl Löfving hade regler om överlåtelse av egendom och exempelvis förbjudna led i äktenskap sin bakgrund i kyrkliga bestämmelser. Även inom straffrätten anser han att det måste vara en nyhet med individuellt ansvar för synder. Utkrävandet av personligt ansvar kräver en maktapparat för att utkräva straff.

Kungen skulle efter kristnandet bli en "rex iustus". Kungliga rättigheter blev; mynträtt, tullrätt, broar, vattendrag, hamnar, böter, rätten till övergivet gods och majestätsförbrytelser. Enligt Löfving fanns ingenting som tyder på att de hedniska kungarna hade samma makt.

De tre grundelementen i maktutövning sägs vara ekonomi, våld och ideologi. De första två behärskade vikingatidens härskare. Ideologin var inte viktig, de härskade exempelvis tolerans mot olika religioner.

Enligt Saxo Grammaticus hölls ett möte på Samsö i Danmark 1180 med rikets framträdande män för att förbättra den civila rätten.

Både i heden och i kristen tid var strid om markrättigheter ett problem. Den individuella äganderätten ifördes av kyrkan för att kunna motta egendom som gåvor eller testamenten.

Här har vi även källor från heden tid på runstenar när slakten, inte individen, ägde marken.

Förbindelserna med förfäderna var viktig, därför hade inte en enskild individ befogenhet att utan vidare överlåta mark.

Den mark som röjs kunde då inte överlåtas till någon annan utan omfattande ceremonier.

Den isländske prästen Ari Frode (1068-1148) skrev omkring 1125 Islendingabok. Där berättas att det isländska alltinget antog Ulfjords lag år 930, baserad på den norska Gulatingslagen.

Den äldsta landskapslagen i nuvarande Sverige var den skånska. Den redigerades av ärkebiskop Anders Suneson som studerat i England, Frankrike och Italien på latin, han var väl förtrogen med såväl romersk som kanonisk rätt.

Äldsta bevarade lagtext från det dåvarande Sverige är Äldre Västgötalagen. Lagman Eskil Magnusson i Västergötland anses ha påbörjat en version omkring 1220. Handskriften finns som avskrift i Kungliga Biblioteket från 1280, med ett fragment från 1250.

Ett exempel på andra gamla lagregler är Äldre Västgötalagen. Ärvdabalken 12 Kap 2§ stadgar: "Ingen mans arv tager han, som sitter i Grekland".

Det vill säga att den bortreste räknas som obefintlig. Äldre Västgötalagen stadgade, Rättslösabalken 3: "En bondeson skall vara lagman, för valet skola alla bönder råda med Guds nåd."

Den äldsta bevarade skriftliga källan är ett påvebrev från år 1206 där det står att rikets lagskipare, "legislatorem regni", årligen skulle kungöra sitt bruk av rätten. Detta var ingen gammal sed utan ett nytt sätt för kungamakten att med hjälp av kyrkan och lagmän få ut sitt budskap.

Det finns ett lagmansbrev från 1230 för Gudhems kloster. De lagmän som anges i den västgötiska lagmanslängden var förmodligen hövdingar. Enligt islänningen Snorri Sturlason ingick det i lagman Torvids uppgift 1060 att vara ledare i strid.

Lagmännen behövde tillgång till maktmedel för att verkställa domsluten. Lagman Eskil hade ett eget sigill kring 1150, vilket tyder på att han tillhörde samhällets högsta skikt.

Enligt islänningen Jon Ivar Sigurdson gick endast 10 % av hundra beskrivna rättsfall 1100-1200-talet till doms, 70 % till skiljedom med hjälp av hövding och 20% vid förhandlingar mellan parterna.

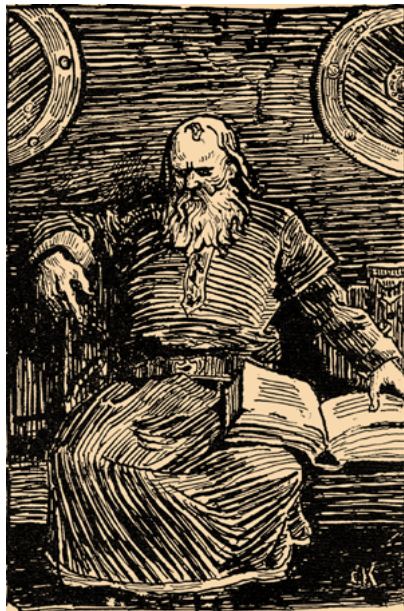
Enligt norska Gulattinglagen skall en trälkvinna som ertappas vid stöld få det ena örat avskuret, nästa gång det andra örat, tredje gången näsan. ”Sedan står det henne fritt att stjäla hur mycket hon vill” skriver lagtexten. Kristet tillägg: Det var inte tillåtet att sitta vid landsvägen och sälja trälbarn. De skulle återlämnas till fadern eller till moderns ägare.

MYNDIGHETSÅLDER

Enligt Grägås, den isländska lagen, kunde pojkar inte dömas fredlösa innan de fyllt 12 år.

I Norge hade enligt Eldre Gulatingslagen (kap. 190) barn som begår brott och är under 12 år betala halv bot.

Pojken får arvsrätt och dispositionsrätt vid 15 års ålder, flickan arvsrätt vid 16 och dispositionsrätt vid 20 års ålder.

Snorre Sturlason. Illustration av Christian Krogh till Heimskringla.

STRAFF ENLIGT LANDSKAPSLAGARNA:

Dödstraff (om bot ej betalades, eller om annat anges):

1. Halshuggning (yx eller svärd)
2. Hängning
3. Rådbrokning (Stegel och hjul, endast för trälarna som haft sex med fri kvinna)
4. Stening (för kvinnor)
5. Bränning (för kvinnor)
6. Levande begravning (för kvinnor, döms endast för stöld, senare även för hor)

Mildare straff:

1. Hudstrykning = piskning
2. Förlust av öron och/eller näsa
3. Förlust av högerhand (för falskmyntning)
4. Brännmärkning
5. Slag på fingerknogarna

KÄLLOR OCH LITTERATUR:

Historiska Museets hemsida, Stockholm

Alving, Lars: *Isländska sagor 1*, Stockholm 1958

Sawyer, Peter: *Da Danmark blev Danmark*

Guldendal-Politikens Danmarkshistorie 3, Köbenhavn 2002

Snorre Sturlasson: *Heimskringla*, i Einar Olssons översättning 1919

Steinsland, Gro: *Norøen religion, Myter, riter, samfunn*, Oslo 2005

Adam av Bremen: *De Hamburgske Ærkebispers Historie og Nordens Beskrivelse*, ca. 1075, overs. af Carsten L. Henrichsen, 1930

Löfving, Carl: *Vid nordliga leden – Västsverige för tusen år sedan*, Göteborg 2007

Saxo Grammaticus: *Danmarkskrønike*, översättning Winkel Horn, Köbenhavn 1898

Tacitus' mindre skrifter: *Dialogus de oratoribus, Agricola och Germania* / i svensk övers. med inledningar och anmärkningar av Per Persson, Stockholm: Antika litteraturverk i svensk tolkning, Norstedt, 1929

Ælnoths Krönika, översättning Erling Albrechtsen, Odense 1984

Fotevikens museum är en kulturhistorisk satsning i Vellinge Kommun. Verksamheten bedrivs i form av en stiftelse. Huvudämne är marin arkeologisk forskning samt experimentell arkeologi inom hantverk, hus- och båtbygge med koncentration på vikinga- och medeltid.

Vikingastaden vid Foteviken är en mötesplats för vikingar från hela Europa. Det ligger vid stranden på halvön Hammarsnäs, längst ner på Sveriges sydvästra spets. Miljöerna innanför ringvallen består av hus från sen vikingatid. Här möter man smeden, husmor, garvaren, båt- och husbyggaren, keramikern, träsnidaren och bronsgjutaren. I vävstugan är man i full gång med att bearbeta den egna ullens med kardning, tovning, spinning, färgning och vävning.

Vikingastaden är en stor del av Fotevikens Museums pedagogiska och levandegörande kulturhistoriesatsning.

Den utåtriktade verksamheten vänder sig både mot skolorna och de besökande turisterna.

Genom vikingastadens miljöer och hantverksproduktion kan såväl barn som vuxna få ta del av livet i ett samhälle från sen vikingatid. En omfattande IT-verksamhet med produktion av CD-rom, video, hemsidor och trycksaker visar på museets framsynthet när det gäller spridande av kulturhistorisk information med hjälp av ny teknik.

På Fotevikens museum läggs stor vikt vid att bevara och åter skapa hantverket från medel- och vikingatiden.

I form av kurser behandlas olika tekniker som bronsgjutning, garvning, keramiktillverkning, läderarbeten, korgflätning m.m. Utlärandet baseras på gamla beprövade metoder.

Detta häfte är en del i en serie med korta fakta om vikingatiden.

museum@foteviken.se

Här kan du boka guidningar och få offerter på olika arrangemang, beställa broschyrer etc.

Fotevikens Museum

Fotevikens Museum
Museivägen 24, 23691 Höllviken

Tel: +46(0)40-330807

Fax: +46(0)40-330819

museum@foteviken.se

www.foteviken.se

AmaProf

Europeiska jordbruksfonden för
landsbygdsutveckling: Europa
investerar i landsbygdsområden